

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
ТА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З ДИСЦИПЛІНИ «ЮРИДИЧНА ЛОГІКА»**

*для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 – «Право»
(бакалаврський рівень)*

Дніпро – 2023

УДК 177/178
Ж 17

*Схвалено Навчально-методичною радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
(протокол № 9 від 22.05.2023 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Валерій ЖИЖЧЕНКО, доцент кафедри філософії і педагогіки Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», кандидат філософських наук;

Юлія ПАЗИНІЧ, доцент кафедри філософії і педагогіки Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», кандидат політичних наук, доцент.

УКЛАДАЧ:

Денис ЖАДЯЄВ, доцент кафедри міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук, доцент.

Ж 17 Жадяєв Д. В. Методичні рекомендації з дисципліни «Юридична логіка(для здоб. вищ. освіти спец. 081 – «Право» (бакалав. рівень). Дніпро : ДДУВС, 2023. 38 с.

Методичні рекомендації укладено відповідно до програми курсу «Юридична логіка», розробленої для студентів, що є майбутніми правознавцями. Окрім методичних порад та теоретичного блоку, додано питання для самостійної роботи, таблиці, схеми які допомагають візуально зорієнтувати здобувача освіти у співвідношенні понять, алгоритмові отримання логічно коректних висновків, закріпити отримані знання на високому професійному рівні. Рекомендації включають посилання на медіа ресурси, які є суттєвою компонентою в індивідуальному професійному становленні молодого покоління.

Методичні рекомендації відповідають змісту та вимогам Навчально-методичного комплексу дисципліни «Юридична логіка» і доповнюють його.

Методичні рекомендації можуть бути використані для вивчення не тільки юридичної логіки, а й базового курсу логіки взагалі у ЗВО різних рівнів акредитації, на курсах підвищення кваліфікації правознавців, на підготовчих відділеннях, спеціалізованих курсах тощо.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ОСОБЛИВОСТІ ОПАНУВАННЯ КУРСУ, НА ЯКІ СЛІД ЗВЕРНУТИ УВАГУ.....	6
2. СТРУКТУРА КУРСУ.....	13
2.1. ЛЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ: ТЕМИ З ПОСИЛАННЯМИ.....	14
2.2. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ.....	15
3. СКЛАДАННЯ ТЕЗ.....	19
4. ІНДИВІДУАЛЬНА ТА САМОСТІЙНА РОБОТИ: ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ.....	20
4.1 ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНИХ ТА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ.....	21
5. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ЮРИДИЧНОЇ ЛОГІКИ.....	26
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	37

ВСТУП

NON SCHOLAE, SED VITAE DISCIMUS!

Курс передбачає засвоєння принципів правильного, послідовного, несуперечливого вираження мислення, вміння використовувати ці принципи у юридичній діяльності для побудови достатніх засновків, отримання несуперечливих висновків.

Роки роботи зі здобувачами вищої освіти в аудиторії та через дистанційні форми навчання свідчать про типові помилки, яких може припускатися студент, що раніше не вивчав дисципліну «Юридична логіка», «Логіка» та суміжні дисципліни, тому дані методичні рекомендації можуть допомогти зорієнтуватися здобувачеві у:

- а) правилах оформлення робіт;
- б) логіки самої назви файлів, що надсилаються у електронному вигляді – правильна, логічна назва самого файлу прискорює процес перевірки та сприяє вчасному повідомленню про оцінку, особливо, коли студентів на курсі чимало;
- в) принципах виступу на семінарі: ідея, інтерпретації, обговорення, доцільність та допомога групі у поглибленню знання;
- г) доцільності наочних матеріалів (демонстрації, презентації, whiteboard, чат тощо) в ситуаціях, коли обговорюються теми надто абстрактного характеру, що так часто притаманні дисципліні «Логіка»;
- д) правилах написання тез;
- е) виконання індивідуальної та самостійної робіт, пріоритет обрання тем.

Автор курсу виходить з принципу творчості та цілей освіти, які за своєю суттю є протилежними асоціальній поведінці: в освіті здобувач узгоджує власні потреби, інтереси та задатки з потребами та інтересами суспільства і відтак, вирішується суперечливість між частковим та загальним (індивідом та суспільством як протилежними сутностями: одне конкретне, інше – абстрактне). Подолання такої амбівалентності є не тільки запорукою успішного, гармонійного існування, а й важливою моральною та психологічною складовою – Ціле не тільки підтримує свою Частину матеріально, а й надає їй відчуття визнання, спільності, солідарності. В цьому пункті юридична логіка, як совітня дисципліна, є протилежністю свавілля, узурпаторства, тоталітаризму – в ній, як сказав стародавній геометр – немає царських шляхів: всі мусять пізнати її на рівних (незалежно від привілеїв, атрибутів, посад). Дійсно, логіка та юридична логіка, як пізнання закономірностей висловлювання думки, є запорукою передбачення найменш суперечливих сценаріїв розвитку подій, незалежно від бажань авторитетів.

Для ефективного використання часу здобувача, у цих Рекомендаціях ми одразу перейдемо до найбільш суттєвих моментів, на яких сучасному студентові може бути потрібною порада. В принципі, найкращий метод та секрет успіху навчання логіці та будь-якій іншій дисципліні є таким само як і

«секрет» техніки дихання для атлетів, стаєрів та марафонців – ніякого «секрету» немає – кожен повинен самотійно підібрати належну техніку дихання (методику навчання) для його/її особливих цілей, інтересів. Дійсно, хто має перевагу у зоровій пам'яті, тому будуть принагідними схеми кіл Ейлера, схематичне зображення чотирьох фігур логіки, логічний квадрат та інше. Хто має більш розвинене абстрактне мислення і слухову пам'ять, той/та отримає перевагу уважно слухаючи лекції та відвідуючи семінари. А найголовніше, кожен здобувач має свій власний ритм навчання (хтось краще запам'ятовує вранці, хтось більше звертає увагу на деталі та кількість і тому має потребу у великих проміжках часу для неспішної роботи з матеріалом). Проте окрім таких, радше, психологічних особливостей з *засвоєння* матеріалу, є повторювані протиріччя, неузгодженості у саме вираженні ідей, у відтворюванні запам'ятованого та осмисленого. Тут «Методичні рекомендації...» і стають корисними: адже студентство з часів Ренесансу було свого роду братерством, а це означає, що навчання має сенс коли ми не для себе запам'ятовуємо щось, аби скласти залік чи іспит, а навчаємося саме для інших, як зазначав Йоган Готлиб Фіхте у своїх «Лекціях про покликання вченого» про те, що народні вчителі та вихователі людства присвятили себе для поширенню знань яз іншими не для самих себе. Або, як казали: «Не для навчання, а для життя вчимося» (*non scholae, sed vitae discimus*). Дійсно, відповідно до повідомлень з Давоського світового економічного форуму, одна з ключових навичок, якій потрібно навчитися у 2025 році щоб мати шанси бути працевлаштованим – навчитися вчитися, комунікувати. Ці речі забезпечуються саме дисципліною «Логіка»: вміння виражати свої думки послідовно, несуперечливо, по суті.

Особливо важливою порадою може бути уважне вчитування у приклади з навчальної літератури та їх осмислення, адже багато визначень залишаються «стереотипними» (наприклад, «Логіка – наука про мислення...» тоді як логіка, коректніше сказати, може бути наукою про вираження мислення, адже значною частиною мислення є почуття, а вони мають ірраціональну, нелогічну природу за своєю суттю). Також, автор цих рекомендацій звертає увагу здобувачів на користь погляду зовні на цей, достатньо «шаблонний» курс – слухати наведені нижче джерела (подкасти «Бі-Бі-Сі», читати англomовну літературу, завантажену з наведених нижче ресурсів). У різних наукових «традиціях» склалися ідеологічно забарвлені інтерпретації того чи іншого положення логіки (наприклад, на пострадянському просторі досі наводяться визначення на засадах ідеології 20-го століття, типу – «слово має матеріальну природу» (добре – а зміст цього слова?!), або «тільки практика підтверджує істинність того чи іншого висновку» (добре, але чому тоді логіка вважається суто теоретичною дисципліною і зорієнтована на правила та форми побудови думок та висновків, а не їх верифікованості з тим, до чого вони відносяться?!).

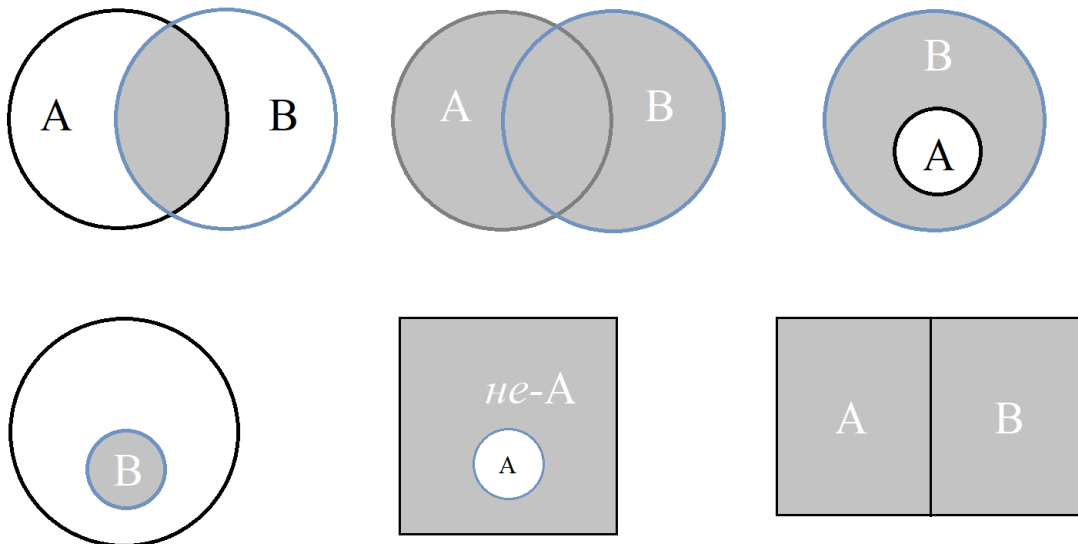
1. ОСОБЛИВОСТІ ОПАНУВАННЯ КУРСУ, НА ЯКІ СЛІД ЗВЕРНУТИ УВАГУ

Теми 1-4 (дивіться перелік тем у цих «Рекомендаціях...» нижче) – матеріал про поняття та судження – базові елементи курсу логіки.

А) Послідовність викладення

Тут зазвичай виникає суперечливість у викладенні матеріалу різними авторами підручників: одні розміщують вчення про поняття наприкінці підручника, інші – на початку. Тут є своя обґрунтованість для цих двох підходів: вчення про поняття є елементом, з якого складають форми мислення і тому, починати з найпростішого здається достатньо логічним. Проте, якщо починати логіку з теорії пізнання (сприйняття, відчуття, усвідомлення), то те, що здається «найпростішим» може виявитися найскладнішим. Отже, доцільно, з такої точки зору, розміщувати й наприкінці навчального посібника. Така остання рекомендація може бути більш корисною для здобувачів, що вивчають «Логіку» як основний курс в університеті на спеціальності «Філософія», «Психологія». Для студентів-юристів автор цих «Рекомендацій...» порадив би починати з «Поняття» в курсі «Юридична логіка», з можливістю пригадати його після опанування всього курсу та порівняти своє розуміння на до- та після опанування.

Б) Наочність та схематизм

Корисним буде звернути увагу саме на малюнки (також – кола Ейлера) співвідношення понять. Здобувачеві необхідно готувати презентацію (слайди) заздалегідь, якщо на меті мається не тільки сам виступ, а той ефект навчання, який і обумовлює необхідність самої освіти – результат, як розуміння іншими, якщо мається на увазі не досягнення оцінки, а допомога групі у опануванні матеріалу, заощадження часу на інші, важливі теми. Дійсно, адже у здобувачів може виникнути непорозуміння того, чим *підпорядкованість* понять може відрізнитися від перехресчування понять.

В) Особливості визначень

Слід звернути увагу на ті визначення, які наводять автором посібника та азадати собі питання:

- чи згодні ви, що мислення залежить від дійсності?
- чи не є сама «дійсність» чи «реальність» – поняттями? Якщо ні, то в якому сенсі вони можуть не бути лише поняттями?

– чи залежить мислення від наших почуттів? Чи повинно воно залежати? В яких випадках? Якщо істинність засновків повинна ґрунтуватися на даних сприйняття, то який закон регулює їх «достатність», «кореляцію» («співпадіння», або «конгруентність»)?

- чи повинно сумління залежати від органів відчуття?
- в якому співвідношенні можуть бути такі поняття, наприклад, як «світ» та «я»? Що на що впливає? Що визначає істинність? У яких випадках?

Здобувач в незалежній Україні 21-го століття повинен вміти помічати заангажованість (якщо має місце) у викладенні, коли, наприклад, замість об'єктивного та неупередженого викладення теорії логіки наводяться приклади, що тяжіють до ствердження пріоритету матеріалістичних підходів (матерія, буцімто, визначає мислення). В разі знаходження упередженого підходу, здобувач повинен поцікавитися, а які автори першоджерел могли мати протилежну думку? Наприклад, логіка Спінози та Ляйбніця є викладеною цікавіше та глибше, ніж викривлена логіка опонентів Гегеля. Для прикладу, спробуйте підтвердити або спростувати твердження відомого автора (що стереотипно повторює ідею початку 20-го століття): закони логіки *«не продиктовані мисленню самим мисленням, а є вираженням «об'єктивного світу».*

Г) Принцип

За важливістю викладеного матеріалу, рекомендується звернути особливу увагу на чотири закони формальної логіки – вони є, по суті, ядром всього курсу. Знаючи лише ці чотири закони, поступово, при належному підході, можна самостійно вивести те знання логіки, яке не вивчалось безпосередньо. *Знання лише цих небагатьох принципів може з легкістю компенсувати незнання багатьох інших тем та підтем (перезфразовуючи Поля Анрі Гольбаха).*

Важливо зауважити, що два з чотирьох законів логіки, що є дуже схожими на перший погляд *закон тотожності* – **якісна** визначеність речей та явищ, а *достатнього обґрунтування* – має в собі **причинно-наслідковий** зв'язок. Закон виключеного третього виражається майже крилатим виразом – *tertium non datur*. Рекомендується запам'ятати.

Д) Пастка джерел для «заощадження часу»

Відкритий *доступ* (інтернет) є незаперечною перевагою сучасних форм навчання. Але відкритий доступ – відкритий для не тільки здобувачів – ним можуть користуватися з метою власних вигод, що можуть суперечити цілям освіти. Особливо прикрим фактом є те, що здобувач, сподіваючись

заощадити свій час на пересування до бібліотеки, відкриває свій пристрій вдома і пошукова система люб'язно пропонує йому нескінченну кількість опцій доступного матеріалу основна пастка якого – кількість та топ-результати. Справа в тому, що перші результати, які виводяться у пошук, мають – в першу чергу – комерційну складову, а не бажання навчити. Тобто, якщо здобувач звикає користуватися послугами саме таких (комерційних) ресурсів, то згодом, часто погоджується сплачувати їм гроші при тому, що його рівень знань, насправді, не підвищується. Дійсно, якщо в комерційний проект вкладаються кошти (в його розробку, наповнення, просування), то наївно і нелогічно припускати, що це робиться тільки для вигоди здобувача, а не власника ресурсу (який, навіть, не є автором, отже, не відповідає за зміст матеріалу). Техніка заманювання здобувачів, за аналізом автора «Рекомендацій...» є наступною:

- 1) пропонуються безкоштовні матеріали;
- 2) вимагається звороний зв'язок (аби здобувач не мав бажання користуватися іншими ресурсами);

- 3) **матеріал, який системно пропонується є викладеним незрозуміло, або непослідовно, або нецікаво** з тою метою, щоб у «клієнта» було менше бажань та мотивації самостійно опанувати дану галузь знань. Як наслідок:

- 4) здобувач, наприкінці свого навчання, сплачує найбільшу ціну за те, по суті, що його власний рівень знань залишається тим самим, що й був до початку вступу в університет. Так, наприклад, в ресурсах, які траплялися авторові цих «Рекомендацій...» було неправильно викладено тему «Аргументація», зокрема – невірні приклади тих питань, які класифікуються як «провокаційні».

Е) Специфіка предмету: друкарські помилки

Впродовж останніх 20-ти років часто зустрічаються друкарські помилки навіть у дуже відомих авторів навчальних посібників. Справа у тому, що така дисципліна як «Логіка» є дуже копіткою працею і, навіть, при роках досвіду, в око може не кинутися очевидне протиріччя надрукованих символів. Здобувач вищої освіти повинен вміти ідентифікувати такі помилки. Це нескладно: зазвичай, автор підручника достатньо докладно викладає тему і, якщо здобувач її зрозумів, то з ясною свідомістю та нестереотипним мисленням одразу помічає помилку. Я наполегливо рекомендую винести її на семінар не з метою дискредитації автора, а для власного розслідування студентами – хто перший помітить. Така методика дуже мотивує, адже відчувається практична значимість такого абстрактного предмету, як «Логіка». Знайдіть, наприклад, неузгодженість символів у останній формулі (рис. 1.1):

1. Якщо A , то B

$$\frac{A}{B} \text{ або } \frac{A \rightarrow B \cdot A}{B}$$

2. Якщо не A , то B

$$\frac{\text{не } A}{B} \text{ або } \frac{\bar{A} \rightarrow B \cdot \bar{A}}{B}$$

3. Якщо A , то не B

$$\frac{A}{\text{не } B} \text{ або } \frac{A \rightarrow \bar{B} \cdot A}{B}$$

4. Якщо не A , то не B

$$\frac{\text{не } A}{\text{не } B} \text{ або } \frac{\bar{A} \rightarrow \bar{B} \cdot \bar{A}}{B}$$

Рис. 1.1. Формула модусу

При вивченні тем, пов'язаних з правильністю побудови думок, необхідними рекомендаціями зберігаються ті, що були викладені вище до тем 1-4, А-Е. В даному розділі важливою рекомендацією може бути також:

Є) *Наведення власних прикладів здобувачем*

На кожний випадок пояснення з вживанням прикладу з підручника здобувач та його група матимуть перевагу, якщо самі знайдуть правильні приклади побудови силогізмів. Така методика зробить процес навчання більш цікавим, менш стереотипним (порівняйте приклад Аристотеля: «Всі лебеді є білими», з тим, що ми знаємо про лебедів у Австралії – їх колір – чорний). 2023 рік цікавий саме на чисельні приклади софізмів, які в сучасну епоху отримали назву «фейків» (fake – хибний, удаваний, англ.). Логіка з її вченням про силогізми тут є особливо цікавою у полі дослідження PR (піару), розвінчання методик маніпулювання.

Курс, розроблений автором цих «Рекомендацій...» не включає більш складної частини – 16 модусів чотирьох фігур логіки (darapti, disamis, felapton, barbara та інші). Здобувачам це залишається на самостійне опанування. Така тема допоможе з легкістю зрозуміти пастки в текстах, якщо їх ретельно відстежити за допомогою того, як співвідносяться три терміни і які комбінації їх бувають правильними (рис. 1.2).

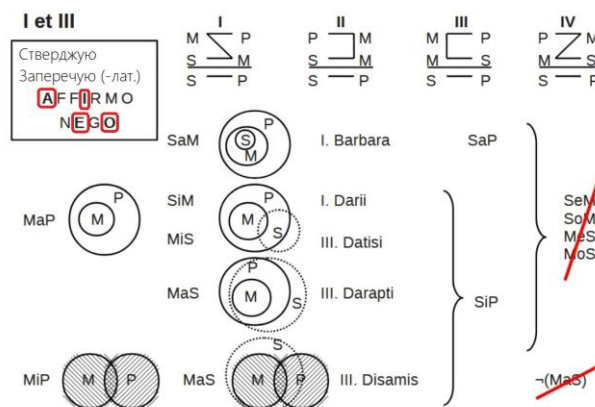

Рис. 1.2. Комбінації модусів

Ж) Технічна сторона: символи

Курс передбачає використання специфічної символіки (квантори), яку не завжди можна вивести за допомогою клавіатури та символів редактор word. В якості рекомендації, найпростішим методом тут будуть наступні:

– Якщо символ знайдено у вкладці «символи» вашого редактору (програмного забезпечення), то рекомендується їх зберігти комбінацією «гарячих клавіш» адже часто приходиться їх використовувати у чатах. Вони можуть знадобитися і при написання робіт рівня «бакалавр», «магістр», «кандидат наук».

– Якщо символ не знаходиться (найчастіше це квантор всезагальності та квантор існування, символи кон'юнкції та диз'юнкції), то рекомендується відкрити матеріал в вікіпедії (або інший), зробити скріншот з символами та вирізати їх, зберігаючи у форматі малюнків jpeg або png з метою подальшого використання у роботах, вставляючи у текст як малюнок.

– Якщо символ не знаходиться, то можна спробувати використати методику copy/paste, скопіювавши символ з веб-сторінки, якщо його можна скопіювати і він не є малюнком специфічного формату (рис. 1.3).

1. $\neg\forall x P(x) \equiv \exists x\neg P(x)$
2. $\neg\exists x P(x) \equiv \forall x\neg P(x)$
3. $\forall x(P(x) \wedge Q(x)) \equiv \exists xP(x) \vee \exists xQ(x)$
4. $\forall xP(x) \vee Q \equiv \forall x(P(x) \vee Q)$
5. $\exists xP(x) \vee Q \equiv \exists x(P(x) \vee Q)$
6. $\exists xP(x) \wedge Q \equiv \exists x(P(x) \wedge Q)$
7. $\forall xP(x) \rightarrow Q \equiv \exists x(P(x) \rightarrow Q)$
8. $\exists xP(x) \rightarrow Q \equiv \forall x(P(x) \rightarrow Q)$
9. $\forall x\forall yP(x, y) \equiv \forall y\forall xP(x, y)$
10. $\exists x\exists yP(x, y) \equiv \exists y\exists xP(x, y)$
11. $\forall xP(x) \equiv \forall tP(t)$
12. $\exists xP(x) \equiv \exists tP(t)$

Рис. 1.3. Квантори

З) Ключовий матеріал – логічний квадрат

З наведеного квадрату впливає значна частина правил побудови силогізмів. Його належне розуміння дасть змогу здобувачеві зорієнтуватися на інтуїтивному рівні у правильності використання інших правил логіки. Можна цей квадрат – його роль – порівняти зі значимістю самих законів логіки, які відносяться до тем щодо понять (рис. 1.4).

Тут можна рекомендувати вимоги А-Ж з додаванням.

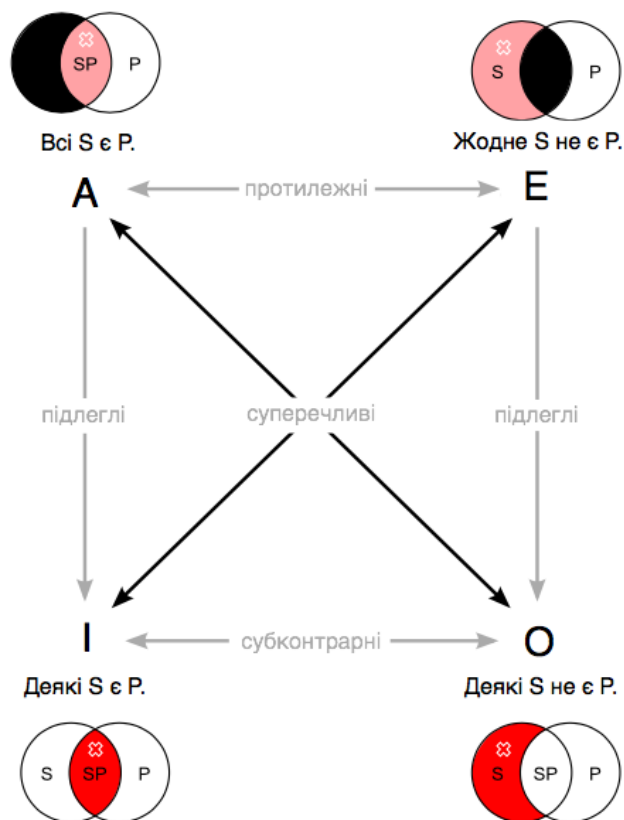

Рис. 1.4. Логічний квадрат

И) Студентам вкрай важливо навчитися знаходити власні приклади саме на основі цього квадрату.

Квадрат ілюструє основні правила побудови силогізмів і є дуже корисним тим здобувачам, у яких домінує зоровий тип пам'яті. Наприклад, корисно за допомогою логічного квадрати ідентифікувати помилку (quaternio terminorum), яку припущено у, в принципі, правильно побудованому силогізмові:

Закони – об'єктивні, вони не залежать від волі і бажання людей
Конституція – закон

Отже, конституція не залежить від волі і бажання людей

Якщо помилку знайдено здобувачем, то він, в принципі, вже розуміє правила побудови правильного категоричного силогізму без заучування тих правил. Такий підхід надає впевненість та мотивує на навчання.

Такі теми як «Аргументація», «Спростування», «Гіпотеза» вимагають зосередження на саме семінарських заняттях та обговореннях. Здобувачам пропонується розділятися на групи, обирати дискусійні теми або використовувати задані викладачем, та доводити обстоювану тезу. Також, мінятися, доводити протилежну позицію. Наприклад, чи є доцільним стимулювати громадян країни вести здоровий образ життя пропонуючи їм

додаткові виплати? Або: якщо не можемо змінити світ, то чи варто змінювати самих себе? та інші. Так буде закріплюватися теорія логіки і використання її в подальшому може бути ефективним завдяки тому інтересу, який могли викликати такі жваві обговорення.

I) Важливо вміти вести дискусію. Вміти коректно задавати питання, ставити себе на місце опонента, використовувати аргументи у порядках від слабого до сильного, від сильного – до слабого.

Ї) Необхідно долучати знання з теорії риторики та етики

К) Здобувач вищої освіти повинен розуміти суть семінару, яка полягає саме у:

- 1) збагаченні знань не тільки своїх, а й групи (виступаючий може теж задавати питання аудиторії);
- 2) вміти розуміти суть прочитаного;
- 3) вміти доносити ідею, суть опанованого матеріалу;
- 4) навичкам давати визначення, розвивати думку, обґрунтовувати її.

2. СТРУКТУРА КУРСУ

– **Предмет і значення логіки:** мислення й мова, форми мислення/ закони мислення, логіка формальна й діалектична (значення логіки для судового пізнання);

– **Поняття:** слово, види понять, відношення між поняттями, операції над ними, узагальнення і обмеження;

– **Визначення і поділ понять:** види визначень, помилки при визначеннях, правила і види поділу понять, класифікація;

– **Судження:** прості й категоричні, логічні змінні й логічні постійні, судження й пропозиційна функція, квантори, поділ суджень відношення (та їх види);

– **Складні судження:** умовне, єднальне (кон'юнктивне), розподільні (диз'юнктивні), логічна структура (і тлумачення норм права);

– **Основні закони логіки** (тотожності, суперечності, виключеного третього, достатньої підстави);

– **Умовивід:** дедуктивні умовиводи, категоричний силогізм, аксіома силогізму, фігури й модуси, засновки, що виділяють, більший засновок та судження-визначення, судження можливості, ймовірні засновки, логічні помилки;

– **Умовно-категоричний силогізм:** еквівалентні та одиничні умовні судження, суто умовний силогізм, розподільно-категоричний силогізм, умовно-розподільний силогізм, скорочені силогізми (умовиводи із суджень із відношеннями);

– **Індуктивні умовиводи:** поняття про індукцію, спостереження та експеримент, повна/неповна індукція, через простий перелік/через відбір фактів, наукова індукція, методи встановлення причинних зв'язків між явищами, зв'язок індукції та дедукції;

– **Аналогія;**

– **Доведення і спростування:** побудова, види та поділ доведення (прямі й непрямі), спростування, помилки при доведенні і спростуванні;

– **Гіпотеза:** її структура, версія (її висування й перевірка).

Для ефективного навчання рекомендується систематичне проходження тестів (перевірка знань за певною тематикою). За проходження тестів ЗВО отримують бал – максимум 30 (+15 Сам. роб. +15 Индив. роб.) + 40 ПК (підсумковий контроль) = 100 ECTS.

Додатковою перевагою для отримання найвищого балу може бути – аналіз першоджерел («Аналітика I та II» Аристотеля та аналіз приміток редакторів, коментарі до «Науки логіки» Г.В.Ф. Гегеля, знаходження логічних помилок та їх аналіз у навчальній літературі, тощо); участь студентів у круглих столах, літніх школах, конференціях.

2.1. Лекційні заняття: теми з посиланнями

(посилання на тести та інноваційні методики викладання – для електронної версії видання «Методичних рекомендацій»)

Тема 1: Предмет і значення логіки

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-13>);

Тест до теми 1

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/quiz/view.php?id=152288>);

Menti: логіка, як наука

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/url/view.php?id=212417>).

Тема 2: Поняття та операції з ними

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-14>);

Тест (весняний семестр): поняття, терміни, співвідношення, поділ, взаємовиключення

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/url/view.php?id=212424>);

Menti: поняття URL (веб-посилання)

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/url/view.php?id=212424>).

Тема 3: Судження як форма мислення

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-15>);

Тест (весняний семестр): судження як форма мислення

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/quiz/view.php?id=212350>);

Menti: судження URL (веб-посилання)

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/url/view.php?id=212425>).

Тема 4: Основні закони логіки

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-16>);

Тест (весняний семестр): 4 закони логіки як основа логічних операцій

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/quiz/view.php?id=212351>);

Menti: З чим у вас асоціюється вислів «tertium non datur»? URL (веб-посилання)

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/url/view.php?id=212554>).

Тема 5: Дедуктивні умовиводи. Простий категоричний силлогізм

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-17>);

Тест (весняний семестр): дедукція та силлогізм

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-17>);

Menti-хмара: силлогізм URL (веб-посилання)

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/url/view.php?id=212415>);

Menti: категорія URL (веб-посилання)

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/url/view.php?id=212416>).

Тема 6: Умовивід. Безпосередні умовиводи

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-18>);

Тест (весняний семестр): правила побудови умовиводів

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/quiz/view.php?id=212353>).

Тема 7: Дедуктивні умовиводи (продовження)

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-19>);

Тест (весняний семестр): умовиводи від загального до конкретного

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/quiz/view.php?id=212354>).

Тема 8: Індуктивні умовиводи (продовження)

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-20>);

Тест (весняний семестр): умовиводи від конкретного до загального

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/quiz/view.php?id=212355>);

Менті: індукція URL (веб-посилання)

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/url/view.php?id=212418>).

Тема 9: Аналогія

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-21>);

Тест (весняний семестр): правила порівняння

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/quiz/view.php?id=212356>).

Тема 10: Доведення

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-22>);

Тест (весняний семестр): правила доведення

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/quiz/view.php?id=212357>);

Суперечка: просте пояснення ролі аргументів

(URL : <https://www.facebook.com/reel/1909091966136345>).

Тема 12: Спростування

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-23>);

Тест (весняний семестр): правила спростування

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/quiz/view.php?id=212358>).

Тема 13. Гіпотеза

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/course/view.php?id=5315#section-24>);

Тест (весняний семестр): припущення

(URL : <https://moodle.dduvs.in.ua/mod/quiz/view.php?id=212359>).

2.2. Семінарські заняття

Семінар 1. Вихідне поняття про науку логіки

1.1. Загальна логіка і юридична логіка

1.2. Матеріальні й логічні помилки

1.3. Вираження мислення у мові

Семінар 2. Основні закони логіки та типові їх порушення

- 2.1. Закон тотожності
- 2.2. Закон несуперечності
- 2.3. Закон виключеного третього
- 2.4. Закон достатньої підстави

Семінар 3. Логічні операції з поняттями

- 3.1. Зміст і об'єм поняття
- 3.2. Відношення між поняттями
- 3.3. Операція поділу поняття і типові її порушення
- 3.4. Операція визначення поняття і типові її порушення
- 3.5. Операції, що замінюють визначення: опис і характеристика

Семінар 4. Логічні операції з судженнями

- 4.1. Види категоричних суджень
- 4.2. Логічне значення судження
- 4.3. Визначення логічного значення складного судження
- 4.4. Поняття модального судження
- 4.5. Алетична модальність
- 4.6. Деонтична модальність

Семінар 5. Логічні підстави опитування і допиту. логічні підстави окремих дій у юридичному процесі

- 5.1. Пізнавальне значення запитання і відповіді, їх взаємозв'язок
- 5.2. Види запитань
- 5.3. Умови правильної постановки запитань
- 5.4. Реакція на запитання
- 5.5. Деякі запитання-пастки і реакція на них
- 5.6. Види відповідей
- 5.7. Неправильні відповіді
- 5.8. Особливості запитань і відповідей у сфері правознавства

Семінар 6. Логічні підстави висування і перевірки версій

- 6.1. Структура методу гіпотез
- 6.2. Основні види юридично значущої інформації
- 6.3. Види умовиводів
- 6.4. Умовиводи за аналогією
- 6.5. Індуктивні умовиводи
 - 6.5.1. Популярна індукція
 - 6.5.2. Статистичне узагальнення
 - 6.5.3. Наукова індукція
 - 6.5.4. Логічні методи виявлення причинно-наслідкового зв'язку
 - 6.5.4.1. Метод схожості
 - 6.5.4.2. Метод різниці

6.5.4.3. Метод супутніх змін

6.5.4.4. Метод залишків

6.6. Дедуктивні умовиводи

6.6.1. Простий категоричний силогізм

6.6.2. Скорочений силогізм

6.6.3. Поняття про логіку висловлювань і логіку предикатів

6.6.4. Деякі практичні значущі формули логіки висловлювань

6.6.5. Логічні основи юридичної аргументації

Семінар 7. Аналіз аргументованого повідомлення

7.1. Основні поняття

7.2. Виявлення проблеми і висновку

7.3. Виявлення резонів

7.4. Виявлення структури аргументу

7.5. Особливості побудови юридичної аргументації

Додаткові питання, які можн авзяти на розгляд:

1. Витоки проблеми розуміння: природна мова

1.1. Полісемія, евфемізми, жаргон

1.2. «Ідоли розуму» за Френсісом Беконом

1.3. Шляхи і засоби розуміння

2. Витоки проблеми розуміння: неповнота повідомлення

2.1. Неявні ціннісні припущення

2.2. Неявні дескриптивні припущення

2.3. Умови прийнятності аргументу

Оцінка аргументованого повідомлення

1. Оцінка формулювання проблеми

2. Оцінка висновку

3. Оцінка резонів: фактичні дані

3.1. Статистичні дані

3.2. Висновки експертів

4. Оцінка резонів: правові норми

5. Оцінка структури аргументу

6. Оцінка сили аргументу

Критика аргументованого повідомлення

1. Підстави і сутність критики

2. Алгоритм критики

3. Типові логічні помилки

На ресурсі (<https://www.bbc.co.uk/programmes/b00vcqcx>) ви знайдете стрімінг та подкасти (безкоштовно, mp3) від відомої радіокомпанії Бі-Бі-Сі. Дане посилання на предмет логіки, але ви знайдете й розділ «філософія»,

«мистецтво», «наука». Формат подкастів – чудова нагода дати очам відпочинок та просто слухати (або слухати і виконувати іншу, нескладну роботу по дому не зупиняючи процес навчання).

За новими правилами та на прохання студентів, з метою заохочення студентів до творчості та наукової роботи, неформальної освіти, написання тез та подача їх до оргкомітету конференції/круглого столу є умовою отримання додаткових (пріоритетних) балів, які можуть компенсувати оцінки за самостійну та індивідуальну роботи.

Відсутність оцінок за семінари (в разі неможливості підключитися чи через інші технічні проблеми) може компенсуватися проходженням тестів. Проте оцінки за тести та подання самостійної та індивідуальної робіт (окрім виступів на семінарах та написання тез) не знижують загальний бал, а доповнюють його. Написання тез є рекомендацією, а не обов'язком.

Тези для перевірки прохання надсилати на адресу zhadiaiev@gmail.com, Денису Жадяєву.

Відомості про керівника/співавтора: Жадяєв Денис Володимирович, доцент кафедри міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, к. філос. н.

Перед опануванням курсу, рекомендується подивіться відео, яке автор цих рекомендацій підготував для Вас. Передивіться відео перед заліком: <https://www.youtube.com/watch?v=PKiR8V9PGcs&t=7s>

3. СКЛАДАННЯ ТЕЗ:

Рекомендації щодо складання тез з юридичної логіки для підвищення рейтингового показника здобувача або отримання додаткових балів з аудиторної роботи побудовано за апофатичним принципом, виходячи що здобувач, в принципі, розуміє базові правила складання тез (більше подробиць на офіційних сайтах та інформаційних листах закладів, що проводять заявлені конференції, круглі столи тощо), проте на рівні студента університету ще може припускатися помилок (оформлення, цитування, оригінальність, структура тощо). У відео «Отже, Ви вирішили подати тези...» йдеться про те, які помилки трапляються найчастіше та як їх уникнути. Доступ за посиланням: <https://youtu.be/hxpJPZ-yHJE>.

4. ІНДИВІДУАЛЬНА ТА САМОСТІЙНА РОБОТИ: ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ

Необхідною умовою для допуску до іспиту є наявність індивідуальної та самостійної робіт. Зверніть увагу на:

- розмір шрифту, інтервал;
- не забувайте додати перелік літератури;
- позначте на першій сторінці роботу як «самостійну» чи «індивідуальну»;
- зверніть увагу на позначення логічних символів належним чином (чи дозволяє ваше кодування файлів скопіювати та вставити формули, символи формальної логіки? Якщо ні, то введіть їх вручну через функцію «Символи» у Word);

– з метою швидшого опрацювання Ваших файлів, прохання називати їх у наступному форматі:

- 1) Прізвище_ЮЛ_IP_шифргрупи.docx (для індивідуальної роботи – «IP»);
- 2) Прізвище_ЮЛ_CP_шифргрупи.docx (для самостійної роботи – «CP»).

Робота такого рівня допускає реферативний та дещо компілятивний характер, але важливо вчитати текст та видалити (або доповнити його) речення, що можуть неузгоджуватися. Бажано дотримуватися науково-академічного стилю та уникати публіцистичного («блогерського»: адже юрист працюватиме з документацією, яка, в свою чергу, мусить мати більш визначений характер ніж публіцистика, сленг тощо).

Приклад оформлення титульної сторінки

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СОЦІАЛЬНО-
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА**

з дисципліни «Юридична логіка»

Тема: «УМОВИ ВІД ЯК ФОРМА МИСЛЕННЯ»

студентки 3 курсу
юридичного факультету гр. ЮД-041

Виконала:

Петриченко Катерина Сергіївна

Перевірив:

Доцент каф. міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін,
к. філос. н. Денис ЖАДЯЄВ

Дніпро – 2023

4.1. Теми для самостійних та контрольних робіт

Наведені теми є умовними. Здобувач вищої освіти може комбінувати дві в одну або виконати завдання на іншу тему, не представлену у цьому переліку але яка відповідає курсу Юридична логіка. Наприклад, тему можна знайти у змісті (у переліку розділів/глав) іншої навчальної літератури.

- Наукове розуміння процесу пізнання.
- Чуттєве пізнання й абстрактне мислення.
- Основні характеристики абстрактного мислення.
- Роль мови у пізнанні.
- Логічна форма мислення. Основні типи логічних форм: поняття, судження, умовивід.
- Поняття про формально-логічний закон.
- Правильний та неправильний умовивід.
- Встановлення неправильності міркувань шляхом знаходження контрприкладів.
- Формальна логіка як наука.
- Діалектична логіка.
- Основні етапи формування логічної науки.
- Символічна логіка.
- Логіка традиційна та сучасна.
- Теоретичне та практичне значення логіки для юристів.
- Логіка та методологія правового знання.
- Основні методологічні принципи формальної логіки: несуперечливості, тотожності, виключеного третього, достатньої підстави.
- Основні методологічні принципи діалектичної логіки: об'єктивності розгляду, конкретності, всезагальності, історизму.
- Особливості вивчення логіки.
- Специфіка мови права.
- Поняття про юридичну термінологію.
- Способи виведення юридичних термінів.
- Мови природні та штучні.
- Мова, як знакова система.
- Поняття про знак.
- Види знаків: знаки-індекси, знаки-образи, знаки-символи.
- Основні характеристики знаків: смисл та значення.
- Семіотика.
- Основні розділи семіотики: синтаксис, семантика, прагматика.
- Вчення логіки про імена.
- Поняття про ім'я.
- Сенс та значення імені.
- Види імен: дійсні, уявні, одиничні та загальні, ті, що дають опис та ті, що не дають опису.

- Основні методологічні принципи мови права: предметності, однозначності, взаємозамінності.
- Парадокси при іменуванні.
- Способи подолання парадоксів.
- Семантичні категорії вираження мови.
- Пропозиції, що виражають судження.
- Пропозиції, що виражають питання.
- Пропозиції, що виражають норми.
- Логічні терміни.
- Дескриптивні терміни: одиничні імена, загальні імена, знаки якостей та відношень, знаки ознак, знаки предметних функцій.
- Мова логіки висловлювань.
- Загальна характеристика судження.
- Судження та пропозиція.
- Прості судження.
- Атрибутивні судження.
- Кількісні та якісні характеристики атрибутивних суджень.
- Категоричні судження.
- Судження про відносини, їх кількісні та якісні характеристики.
- Асерторичні та модальні судження.
- Складні судження.
- З'єднувальні судження: кон'юнктивні, послідовно кон'юнктивні, одночасно кон'юнктивні.
- Роздільні судження: диз'юнктивні та суворо-диз'юнктивні.
- Умовні та імплікативні судження.
- Розуміння необхідної та достатньої умов.
- Значення вияву логічної форми суджень для дослідження нормативних актів та інших документів, що мають юридичне значення.
- Вираження суджень на мові логіки висловлювань.
- Види відносин між судженнями за логічними формами.
- Розуміння логічного закону та логічного наслідку.
- Відношення між категоричними судженнями та судженнями про відносини.
- Заперечення простих та складних суджень.
- Логічна характеристика норм права.
- Проблема істинності норм права.
- Логічні характеристики понять «обов'язково», «дозволено», та «заборонено».
- Питання як думка особливого типу.
- Розуміння/поняття засновку питання.
- Ситуації питань та відповідей у правовому пізнанні.
- Значення вчення логіки про питання для юридичної практики.
- Виверти, що засновуються на особливостях засновків питань.

- Прості та складні питання.
- Відкриті та закриті питання.
- Логічно-коректні питання.
- Логічно-некоректні питання: безглузді, недовизначені, провокаційні, тавтологічні (логічно та фактично).
- Види відповідей.
- Правильні відповіді.
- Сильні та слабкі відповіді.
- Повні та неповні відповіді.
- Неправильні відповіді: нерелевантні та тавтологічні (логічно та фактично).
- Прагматична характеристика питань.
- Прагматично-правильні питання/відповіді.
- Прагматично-неправильні питання/відповіді.
- Способи обґрунтування тверджень.
- Аргументація та логічний доказ.
- Критика та спростування.
- Склад аргументації та критики: теза, аргументи, припущення, форма.
- Способи аргументації та критики.
- Пряма та непряма аргументація.
- Розмежувальна аргументація та аргументація «від протилежного» (ad contrario).
- Критика аргументації та тези.
- Критика шляхом доведення до абсурду (reductio ad absurdum).
- Аргументація як процес розвитку знання.
- Стратегія та тактика аргументації і критики.
- Основні стратегії аргументації та критики.
- Основні тактичні методи аргументації та критики.
- Виверти у процесі використання тактичних методів аргументації та критики.
- Способи протистояння вивертам.
- Правила аргументації і критики.
- Вимоги до тези та антитези.
- Вимоги до аргументів і форми.
- Помилки, що виникають при порушенні правил аргументації та критики.
- Виверти, що викликані порушенням правил аргументації та критики.
- Способи протистояння вивертам.
- Умовивід. Склад та види умовиводів.
- Умовиводи, засновані на якостях логічних сполучників – висновки логіки висловлювань.
- Вчення традиційної логіки про висновки логіки висловлювань.
- Умовно-категоричні та роздільно-категоричні умовисновки.
- Дилема.

– Побудова логіки висловлювань у вигляді таблиці. Визначення логічних термінів за таблицею. Засоби побудови таблиць істинності. Порівнювальні таблиці. Методи дослідження міркувань/суджень та встановлення відносин між судженнями через посередництво логіки висловлювань, побудованої у вигляді таблиці.

– Умовисновки, засновані на перетворенні внутрішньої структури простих суджень.

– Безпосередні умовисновки. Висновки по логічному квадрату, перетворення та обернення категоричних суджень. Протиставлення предикатові та суб'єктові. Висновки з суджень про відносини.

– Категоричний силогізм. Склад категоричного силогізму. Загальні правила. Фігури силогізму, правила фігур. Модуси категоричного силогізму. Графічний спосіб дослідження силогізмів. Ентимема силогізму.

– Поняття про логіку предикатів.

– Індуктивні умовиводи та дослідні узагальнення.

– Зворотня дедукція.

– Узагальнююча дедукція: нестатистична та статистична, повна та неповна, наукова та популярна.

– Методи підвищення достовірності висновків через посередництво узагальнюючої індукції у правовому пізнанні.

– Методи встановлення причинних зв'язків між явищами: єдиної збіжності, єдиної відмінності, поєднаний метод збіжності та відмінності, подальших змін та залишків.

– Особливості використання методів встановлення причинних зв'язків у правовому пізнанні.

– Умовиводи за аналогією. Структура та види умовиводів за аналогією. Суворі та не сильні аналогії. Функції аналогії у правовому пізнанні.

– Поняття як думка особливого роду. Логічна форма поняття. Способи вираження поняття у природній мові. Поняття та сенс імені (тобто назви, поняття).

– Ознаки предметів/явищ/процесів. Види ознак: прості та складні, позитивні та негативні.

– Зміст та обсяг поняття.

– Логічний та фактичний (основний та повний) *зміст* поняття.

– Логічний та фактичний (основний та повний) *обсяг* поняття.

– Зміст поняття та сенс імені. Зміст поняття та ознаки складу злочину.

– Закон зворотнього відношення між змістами та обсягами понять.

– Види об'єктів думки та види понять.

– Види відношень між поняттями по їх змісту та обсягу.

– Узагальнення та обмеження понять.

– Проблема специфіки правових понять.

– Визначення та засоби, що подібні визначенню: остенсивне визначення, опис, характеристика, порівняння, роз'яснювання завдяки прикладам.

– Номінальні та реальні визначення.

- Явні та неявні визначення.
- Визначення виразів типу одиничних імен, типу загальних імен, типу предикатів та знаків предметних функцій.
- Визначення через рід та видову відмінність: генетичні, атрибутивно-реляційні та операційні.
- Контекстуальні визначення та визначення через відношення до протилежного.
- Індуктивні визначення.
- Логіко-методологічні вимоги до визначень.
- Помилки у визначеннях.
- Поділ. Види поділу: таксономічний та мереологічний, одноступеневий та багатоступеневий.
- Правила таксономічного та мереологічного поділів.
- Помилки у поділі.
- Класифікація як логіко-гносеологічна процедура.
- Структура та види класифікацій.
- Роль класифікацій у правовому пізнанні.
- Поняття про проблему.
- Місце та роль проблеми у правовому пізнанні.
- Види проблем: нерозвинені та розвинені проблеми.
- Проблема як процес розвитку знання.
- Основні етапи розвитку проблеми.
- Гіпотеза як тип знання.
- Роль гіпотез у природознавстві та науках про суспільство.
- Гіпотези у правовому пізнанні.
- Логіко-методологічні умови достатності наукових гіпотез.
- Гіпотеза як процес розвитку знання.
- Основні етапи розвитку гіпотези.
- Способи обґрунтування та спростування гіпотез.
- Вірогідна оцінка ступеню підтвердження гіпотез.
- Судово-слідча версія.
- Специфіка процесу висування та обґрунтування судово-слідчої версії.
- Теорія як система знань.
- Склад теорії.
- Теоретичні та емпіричні терміни.
- Основні функції теорії у науковому пізнанні.
- Види теорій.
- Аксиоматичні теорії.
- Змістовні та формальні аксіоматики.
- Теорія як процес розвитку знання.
- Роль логіки у розвитку та обґрунтуванні теорій.

5. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ЮРИДИЧНОЇ ЛОГІКИ

Абстрагування (від лат. *abstractio* – видалення, відвернення) – мисленнєве виокремлення часткових або загальних ознак предметів або явищ (їх властивостей або відношень) і уявного відволікання їх від інших ознак.

Алогізм (від грец. *a* – не і *logos* – слово, вчення, думка) – міркування, у якому порушені закони й принципи логіки. Унаслідок порушення правил мислення **А.** містить помилку логічну.

Аналіз і синтез – аналіз (від грец. *analysis* – розклад, розчленування) – поділ цілого на складові частини; синтез (від грец. *synthesis* – з'єднання) – об'єднання здобутих під час **А.** частин об'єкта або об'єднання кількох об'єктів у деяку систему.

Аналогія (від грец. *analogia* – відповідність, подібність, схожість) – подібність предметів, явищ. Умовивід за **А.** (або просто *a.*) – умовивід, у якому на підставі схожості об'єктів за якимись ознаками робиться висновок про можливу схожість за іншими ознаками.

Антецедент і консеквент (лат. *antecedens* – попередній і *consequens* – наслідок) – два висловлювання, з яких за допомогою імплікації («якщо...то...») утворюється деяке третє висловлювання – імплікативне. **А.** – висловлювання, що стоїть після слова «якщо», **К.** – висловлювання, що стоїть після слова «то _____».

Антитеза (від грец. *antithesis* – протиставлення) – судження, яке суперечить тезі доведення.

Апагогічне (непряме) доведення – непряме доведення тези, коли робиться припущення про істинність судження, що суперечить їй (антитезі).

Аргумент (лат. *argumentum*, від *arguo* – доводжу, виявляю) – судження, за допомогою якого з'ясовується істинність іншого судження (тези).

Аристотель (384 – 322 рр. до н.е.) – давньогрецький філософ, учений-енциклопедист, «батько формальної логіки».

Атрибутивне судження (лат. *attributum* – невід'ємний) – різновид суджень у логіці традиційній. **А. с.** щось стверджує або заперечує стосовно зв'язку між суб'єктом і предикатом за формулою «*s* є *p*» або «*s* не є *p*».

Безвідносне поняття – поняття, яке не знаходиться в безпосередньому зв'язку з іншими поняттями, напр., поняття «всесвіт».

Більший засновок – судження, в яке входить більший термін силогізму.

Більший термін – термін, який є предикатом висновку силогізму.

Вивід – ментальна дія, роздум, міркування, у процесі яких із будь-яких вихідних суджень (засновоків), застосовуючи правила логіки, одержують нове судження (висновок).

Видове поняття – поняття, яке відображує суттєві ознаки класу предметів, що є видом якогось роду. **В. п.** – підпорядковане поняття: його обсяг входить в обсяг ін.

Визначення, дефініція (від лат. *definitio* – визначаю межу) – логічна операція, за допомогою якої встановлюється зміст понять.

Визначення генетичне (грец. *genesis* – джерело) – особливий тип визначення, а саме: визначення через вказівку на способи створення, виникнення, здобуття, побудови об'єкта, що визначається.

Визначення номінальне – визначення, пов'язане з формулюванням значення поняття, з його простим перекладом або тлумаченням.

Визначення остенсивне – визначення шляхом безпосереднього показу (демонстрації) об'єкта, для якого формулюється поняття.

Визначення реальне – визначення, за допомогою якого об'єкт, що нас цікавить, виділяється з численних об'єктів на підставі деякої відмінної ознаки.

Визначення через рід і видову відмінність (родовидове визначення) – найпоширеніший різновид реальних визначень, у ньому об'єкт, що визначається, виділяється серед інших об'єктів обсягу ширшого поняття (роду) за допомогою ознаки відмінності. Видова відмінність – це ознака чи група ознак, за якими відрізняється предмет, що визначається, від решти предметів, що входять у цей рід. **В. ч. р.** і **В. в.** можна виразити такою формулою: $A \in Bc$, де A – Dfd, Bc – Dfn, при цьому B – рід, а c – видова відмінність.

Визначення явне – це визначення, у якому зміст поняття розкривається через безпосередній перелік суттєвих ознак.

В. я. має структуру $Dfd = Dfn$. **В. я.** протиставляється визначенню неявному.

Гіпотеза (грец. *υποθέσις* – основа, припущення) – положення, що висувається як умовне, імовірнісне пояснення причин того чи іншого явища, або припущення, у якому передбачається існування якого-небудь об'єкта чи його властивості, поведінки тощо.

Гіпотетичне твердження – припущення, яке може бути як істинним, так і хибним.

Дедукція (лат. *deductio* – виведення) – метод міркування, який є переходом від засновків із більш загальним знанням до висновку із менш загальним знанням, тобто знанням про окреме, одиничне.

Денотат (лат. *denotatio* – позначення) – предмет, що позначається в природній мові власною назвою, а в логічній мові – константою або термом, чи клас предметів, який позначається в природній мові загальною назвою, а в логічній мові предметною змінною.

Деонтична модальність, нормативна модальність – загальна назва для групи модальних понять, таких, як поняття «обов'язково», «дозволено», «заборонено _____», «повинен», «може», «не повинен» та ін.

Дефінісндум (лат.) – те поняття, яке визначається за допомогою інших понять. Напр., у визначенні «Спростування – це установлення хибності або необґрунтованості тези» **Д.** буде поняття «спростування».

Дефініснс (лат.) – поняття або множина понять, за допомогою якого або яких визначається деяке інше поняття. Напр., у визначенні «Спростування –

це установлення хибності або необґрунтованості тези» Д. будуть слова «установлення хибності або необґрунтованості тези».

Диз'юнкція (лат. *disjunctio* – роз'єднання, розрізнення) – логічний сполучник, який заміщує у формальній мові сполучник «або» природної мови.

Дилема (від грец. *di(s)* – двічі і *lemma* – припущення) – умовно-розподільний умовивід, у якому засновками є умовні та розподільні судження.

Дихотомія (грец. *διχοτομία, dīxotomía*, «ділення навпіл», де *δίχα* означає «на два, нарізно», і *τομή, томе*, «розрізання, надріз» – поділ надвое) – поділ обсягу поняття на взаємовиключні частини за допомогою заперечення.

Доведення – міркування, за якого встановлюється істинність певного твердження через його зіставлення з іншим твердженнями, істинність яких доведена раніше.

Доведення від супротивного, непряме доведення – доведення, коли істинність тези встановлюється шляхом демонстрації хибності протилежного їй припущення.

Доказовість – обґрунтованість тези, доведення аргументами.

Достатньої підстави закон – логічний закон, згідно з яким для кожного твердження необхідно наводити аргументи щодо його істинності. Разом із законом тотожності, законом несуперечності й законом виключеного третього він складає список основних законів логіки.

Достовірність – обґрунтованість, доказовість, беззаперечність суджень.

Думка – акт мислення, результат або продукт мислення, ідея, зміст мислення. Д. виражаються у формі понять, суджень і умовиводів.

Еквіваленція (від. лат. *aequalis* – рівний і *valutis* – має силу) – висловлювання складне типу «А, якщо і тільки якщо В» ($A \leftrightarrow B$, « \Leftrightarrow » В). Е. складається з двох імплікацій « $A \rightarrow B$, « \Rightarrow » В» і « $B \rightarrow A$, « \Rightarrow » А».

Екзистенціальне судження (від лат. *existentia* – існування) – висловлювання про існування якихось об'єктів.

Елемент множини – об'єкт, що входить до якоїсь множини.

Ентимема (від грец. *en thyme* – на думці, на гадці) – умовивід, у якому відсутнє явне формування деяких засновків або висновку.

Епіхейрема (від грец. *epiheirema* – умовивід) – скорочений силізм, де обидва засновки є ентимемами.

Загальне поняття – поняття, у якому відображені ознаки класу однорідних предметів. З.п. може відображати ознаки класу зі скінченною кількістю предметів і ознаки класу з нескінченною кількістю предметів.

Загальне судження – судження, у якому щось стверджується або заперечується про кожен предмет якогось класу предметів.

Загальнозаперечне судження – судження, яке одночасно є загальним за обсягом і заперечним за змістом.

Загальноствердне судження – судження, яке одночасно є загальним за обсягом і ствердним за змістом.

Закон виключеного третього – логічний закон, за яким істинним є тільки одне з суперечливих висловлювань: або сааме висловлювання, або його заперечення.

Закон зворотного відношення між змістом і обсягом поняття – закон традиційної логіки, який установлює співвідношення обсягу поняття і його змісту.

Закон мислення – термін, що означає формально-логічні закони. У логіці традиційній до них належать закон тотожності, закон несуперечності, закон виключеного третього й закон достатньої підстави (див. достатньої підстави принцип).

Закон несуперечності – логічний закон, за яким висловлювання і його заперечення не можуть бути одночасно істинними.

Закон тотожності – один із чотирьох законів логіки традиційної. **З. т.** вимагає під час міркування не змінювати зміст понять, які використовуються.

Заперечення – логічна операція, за допомогою якої із певного висловлювання отримуємо нове висловлювання.

Заперечне визначення – визначення, у якому поняття визначається на підставі констатації відсутності ознаки.

Заперечне поняття – поняття, у якому вказано на відсутність у предмета тієї чи іншої ознаки (напр., «неспокійний», «незвичайний»).

Засновок – висловлювання, яке є вихідним при побудові виводу.

Зв'язка – (у логіці традиційній) елемент простого судження, який поєднує суб'єкт і предикат. **З.** виражається словом «є».

Зміст поняття – сукупність ознак предмета, ядром якої є суттєві ознаки.

Знак – матеріальний об'єкт, котрий відносить до ін. об'єкта. Розрізняють мовні й немовні **З.**

Значення – характеристика знака. Нею може бути або істиннісне значення, або смисл. Розрізняють предметне, смислове й експресивне **З.** Предметним **З.**, або денотатом, є предмет, який позначається знаком.

Імплікація (лат. *implicatio* – сплетення) – одна з основних логічних операцій символічної логіки, за допомогою якої з двох простих суджень будується складне судження, що також називається **I.**, або імплікативним судженням.

Індукції методи (від грец. *methodos* – правило, шлях, спосіб) – методи встановлення причинних зв'язків між явищами; описані англ. філософом *Бекон*ом.

Індукція (лат. *inductio* – наведення) – метод пізнання, який містить узагальнення результатів спостережень і експериментів.

Індукція неповна – різновид індукції, у якому на відміну від індукції повної отримуємо не необхідний, а імовірнісний висновок, оскільки наслідок впливає зі знання властивостей тільки деяких об'єктів класу, що розглядається.

Індукція повна – різновид індукції, що ґрунтується на тому, що певна властивість належить усім об'єктам класу, що розглядається.

Індукція через відбір фактів – індукція, яка ґрунтується на повторюваності фактів.

Індукція через простий перелік – індукція, яка ґрунтується на випадковій подібності явищ і властивостей.

Категоричне судження – термін логіки традиційної для позначення судження, у якому предикат стверджується або заперечується стосовно суб'єкта.

Категоричний силізм – дедуктивний умовивід, у якому із двох суджень (засновків), що мають суб'єктно-предикатну структуру, випливає нове судження (висновок), що має також суб'єктно-предикатну структуру.

Категорія (від грец. *kategoreo* – промовляти на майдані) – найзагальніше поняття, яке фіксує найбільш суттєві фундаментальні закономірні зв'язки й відношення реальної дійсності та пізнання.

Квантори (лат. *quantum* – скільки) – логічні оператори, які вказують на «кількість» індивідів, що належать до сфери міркування. Розрізняють **К.** загальності – \forall («всі..., такі що...») і **К.** існування – \exists («деякі..., такі що...», «існує..., такий що...»).

Клас – сукупність об'єктів, які об'єднуються за певною спільною властивістю чи відношенням. Об'єкти, що входять до **К.**, називаються його елементами.

Класифікація (від лат. *classis* – розряд, клас і *facere* – робити) – багаторазово здійснений логічний поділ обсягу родового поняття на види й підвиди.

Коло у визначенні – помилка логічна, що породжується порушенням одного з правил визначення. **К.** у **в.** полягає в тому, що при визначенні певного поняття, яке його визначає, сааме визначається за допомогою того поняття, яке підлягає визначенню.

Контрадикторність (від лат. *contradictorius* – суперечний) – відношення між суперечними судженнями. У логіці традиційній суперечними одне одному є загальноствердні й частковозаперечні судження, загальнозаперечні й частковоствердні судження, за умови, що в них збігаються і суб'єкти, і предикати.

Контрарність (від лат. *contrarius* – протилежність) – логічне відношення між протилежними судженнями, тобто між загальноствердними й загальнозаперечними судженнями, які мають ті ж самі суб'єкт і предикат.

Кон'юнкція (лат. *conjunctio* – зв'язок, сполучення) – логічна операція над висловлюваннями, за допомогою якої із кількох висловлювань, простих чи складних, здобувають нове висловлювання складне, яке називається кон'юнктивним або просто **К.**

Логіка (грец. від дав.-гр. *λογική*, також пов'язане з *λόγος* — слово, значення, думка, мова – слово, поняття, міркування, розум) – 1) наука про закони, форми й операції правильного мислення; 2) наука про способи правильного міркування.

Логічна правильність – відповідність міркувань законам і правилам логіки. Поняття **Л. п.** є спорідненим поняттю «істина», проте ці поняття приписуються різним сутностям. У логіці поняття «істина» (істинність) стосується речень і висловлювань. Поняття «правильність» стосується міркувань: міркування правильне, коли з істинних засновків випливає істинний висновок.

Логічне впливання – термін для позначення одного з фундаментальних, вихідних понять логіки – поняття відношень між засновками й висновком.

Логічне протиріччя – відношення між двома висловлюваннями, одне з яких є запереченням іншого.

Логічний квадрат – схема, призначена для запам'ятовування логічних відношень між загальноствердними (*A*), загальнозаперечними (*E*), частковоствердними (*I*) і частковозаперечними (*O*) судженнями, які мають однакові суб'єкти й предикати.

Менший засновок – судження, в яке входить менший термін силогізму.

Менший термін – термін, який є суб'єктом висновку категоричного силогізму.

Метод єдиної відмінності – метод індукції, в основу якого покладено порівняння двох рядів обставин, схожих в усьому, окрім однієї обставини.

Метод єдиної подібності – метод індукції, за яким, якщо певні обставини з трьома ознаками, які формально можна подати послідовністю символів *ABC*, викликають явище *a* і обставини *ADE* та спричиняють явище *a*, тоді доходять висновку, що *A* є причиною явища *a*.

Метод залишків – метод індукції, який спирається на ідентифікацію комплексу причин та їх наслідків.

Метод супутніх змін – метод індукції, який базується на принципі виключення обставин, які не можуть бути причинами досліджуваного явища.

Мислення – 1) вища психічна функція людини; 2) процес відображення дійсності в поняттях, теоріях, гіпотезах тощо.

Множина – набір, сукупність, зібрання об'єктів, що мають загальні властивості (напр., множина натуральних чисел, кодекс законів і т.д.).

Мова логіки – штучна мова, призначена для вияву логічної форми міркувань.

Модальність (від лат. *modus* – міра, спосіб) – характеристика змісту висловлювань, розгляд їх із тієї чи іншої точки зору. Модальна характеристика виражається за допомогою понять «необхідно», «можливо», «обов'язково», «дозволено» тощо.

Модус (лат. *modus* – міра, спосіб, образ, вид) – властивість об'єкта, якою він володіє лише за певних умов і яку він може втрачати чи набувати залежно від обставин. **М.** протиставляється атрибуту – невід'ємній властивості предмета.

«Не впливає» (лат. *non sequitur*) – помилка логічна у доведенні тези, що полягає у відсутності логічного зв'язку між нею й аргументами доведення.

Необхідні й достатні умови – умови, які встановлюють залежність істинності одного висловлювання від того, що висловлено в іншому висловлюванні.

Несумісні поняття – поняття, обсяги яких не мають спільних елементів.

Несуперечливість – властивість теорії, яка полягає в тому, що з її аксіом не виводяться суперечливі висловлювання.

Н. теорії означає, що ніяке твердження не може бути в ній одночасно доведеним і спростованим.

Неявне визначення поняття – визначення через вказівку на контекст. До **Н. в. п.** належать, напр., аксіоматичні визначення. **Н.в.п.** відрізняється від явного визначення через рід і видову відмінність, в якому встановлюються суттєві ознаки предмета.

Обґрунтування – наведення підстав для висловлювання тих чи інших тверджень, оцінок, прийняття рішень.

Обернення (лат. *conversio*) – один із способів безпосереднього умовиводу, який полягає в перетворенні суджень шляхом взаємної заміни місцями суб'єкта і предиката.

Обмеження – логічна операція, що полягає в переході від поняття, котре має більший обсяг, до поняття з меншим обсягом через додавання до ознак вихідного поняття нових ознак.

Обсяг поняття (англ. *concept, extension*) – множина предметів, кожен із яких має ознаки, що складають зміст відповідного поняття.

Одиничне судження – судження, у якому певна ознака стверджується або заперечується стосовно окремого об'єкта або множини об'єктів.

Ознака – особливість об'єкта, за якої він є подібним до інших об'єктів або відмінним від них.

Оператор (лат. *operator* – діючий) – один із типів символів формалізованих мов. Зазвичай **О.** визначається як вираз, котрий зв'язує предметні змінні.

Операційне визначення – визначення терміна або поняття через його зіставлення з операціями (спостереження, вимірювання) над об'єктом (процесом, подією, явищем тощо).

Парадокс (від грец. *para* – близько, проти, *doxa* – думка) – твердження, яке суперечить загальноприйнятій думці. За своєю структурою **П.** – це поєднання двох протилежних тверджень, на підтримку кожного з яких можуть бути наведені переконливі підстави.

Паралогізм (від грец. *paralogismos* – неправильне, хибне міркування) – помилка логічна, пов'язана з ненавмисним порушенням законів і правил логіки. На відміну від **П.**, інша логічна помилка, софізм, робиться з усвідомленою метою ввести в оману, обґрунтувати хибне твердження.

Перетворення (лат. *obversio*) – безпосередній умовивід, який полягає в тому, що предикат вихідного судження (засновку) замінюється його запереченням і, навпаки, заперечення предиката замінюється його ствердженням.

Підпорядкування понять – таке відношення між поняттями, коли обсяг одного поняття входить в обсяг іншого.

Підпротилежні судження – частковоствердне і частковозаперечне судження про предмети одного й того ж класу.

Підстава – частина судження, у якій відображається умова, від якої залежить істинність наслідку.

Поділ понять – логічна операція, за допомогою якої обсяг поняття поділяється на певні класи виходячи з наявності

якоїсь ознаки в об'єктів, що складають обсяг поняття, яке поділяється.

Полісилогізм – складний силлогізм, що складається з кількох простих силлогізмів.

Помилка логічна – усвідомлене чи неусвідомлене порушення логічних законів. У першому випадку **П. л.** Називають софізмом, у іншому – паралогізмом.

Поняття – форма мислення, котра відтворює суттєві властивості об'єктів і відношення між ними.

Предикат (лат. *praedicatum* – те, що сказане) – вираз, яким позначаються певні ознаки, тобто властивість чи відношення. **П.**, який позначає властивість, є одномісним **П.** (напр., «бути корисним»). **П.**, який позначає відношення, є багатомісним (напр., двомісний **П.** «захоплюється»).

Принцип однозначності – принцип, згідно з яким мовний вираз має позначати лише один об'єкт (клас об'єктів) чи одну властивість. Напр., індивідна константа має позначати лише один об'єкт.

Причинний зв'язок – такий зв'язок між явищами, за якого перше з них є причиною, а друге – наслідком.

Проблема (грец. *πρόβλημα* – перепона, утруднення, завдання) – форма розвитку наукового знання.

Протилежні (контрарні) поняття (лат. *contrariae*) – несумісні поняття, обсяги яких виключають один одне, але не вичерпують обсяг поняття, родового по відношенню до них, якому вони супідрядні.

Протиставлення предикату – умовивід, побудований із одного засновку, у якому суб'єктом висновку є поняття, яке суперечить предикату засновку, предикатом висновку є суб'єкт засновку, а зв'язка змінюється на протилежну за якістю.

Пряме доведення – доведення, при якому з аргументів (засновків) за допомогою правил виводу отримують тезу доведення.

Редукція – зведення складного до простого, цілого до якоїсь з його частин, зменшення кількості і величини об'єктів, спрощення їх структури.

Рівнозначність – відношення між висловлюваннями або їх символічним вираженням у логічній мові, коли поняття мають однакове істиннісне значення.

Рівнооб'ємність – таке відношення між поняттями, коли їх обсяги цілком збігаються.

Родове поняття – поняття, до обсягу якого входять менші обсяги видових понять.

Розподіленість термінів у судженні – відношення між обсягами термінів судження. Термін розподілений, якщо він узятий у повному обсязі. Це відбувається, коли його обсяг повністю входить в обсяг іншого терміна або повністю виключається з нього. Термін не розподілений, якщо взятий не повністю (його обсяг лише частково входить в обсяг іншого терміна).

Розподільне судження – складне судження, утворене з двох чи більшої кількості суджень за допомогою логічного сполучника «або».

Розподільно-категоричний силлогізм – силлогізм, засновками якого є розподільне і категоричне судження. **Р.-к. с.** має два модуси – ствердно-заперечний і заперечно-ствердний.

Семіотика – загальна теорія знакових систем, розділами якої є синтаксис, семантика і прагматика.

Середній термін силлогізму (лат. *terminus medius*) – термін простого категоричного силлогізму, який входить в його обидва засновки, не входить у висновок.

Силлогізм – (від грец. грец. *συλλογισμός* — міркування – вивід, зв'язок, міркування) – дедуктивний умовивід. Найбільш поширеним є категоричний **С.** – такий умовивід, висновком якого є твердження про відношення між двома термінами (крайні терміни), зроблене на підставі тверджень про їх відношення до деякого третього терміна (середній термін), що є в засновках, але відсутній у висновку.

Софізм (від грец. *sofistos* – майстерність, уміння) – міркування, яке містить приховану помилку логічну, міркування, у якому неправда навмисно видається за істину.

Сполучники логічні – один із різновидів складових мови логічної системи. За допомогою **С. л.** із простих висловлювань або висловлювань складних будуються інші, більш складні висловлювання.

Спростування – логічна процедура, спрямована на встановлення хибності чи недоказовості того або іншого положення.

Стрибок у поділі (лат. *saltus sive hiatus in dividendo*) – логічна помилка в поділі обсягу поняття, що спричинена порушенням правила поділу: «поділ має бути безперервним».

Структура (лат. *structura* – будова, розміщення, порядок) – 1) спосіб зв'язку предметів і явищ, частин (елементів) цілого, зокрема, окремого чи предмета явища; 2) спосіб організації систем об'єктів.

Суб'єкт – термін логіки традиційної, що репрезентує ту частину судження, за допомогою якої позначається конкретний або абстрактний об'єкт, про який ідеться в судженні.

Субконтрарність – відношення між частковоствердним і частковозаперечним судженнями про предмети одного й того ж класу.

Суворая диз'юнкція – логічний сполучник, який стоїть між судженнями, які виключають одне одного.

Судження – думка, виражена у формі розповідного речення. Не суттєво, якою мовою виражене С. Одне й те саме С. може бути виражене як різними реченнями однієї і тієї ж мови, так і реченнями різних мов.

Сумірність поділу обсягу поняття – одна із властивостей логічної операції поділу обсягу поняття, яка виражається в тому, що, поділяючи обсяг поняття, необхідно точно перерахувати всі види, що входять в обсяг поняття, яке розділяється, не зменшуючи й не збільшуючи їх кількості.

Супідрядні поняття – поняття, обсяги яких входять в обсяг деякого відмінного від них поняття. Обсяги супідрядних понять складають частини родового поняття, що не співпадають одна з одною.

Суттєва ознака – ознака, без якої предмет, явище, подія, стан, процес існувати не можуть; ознака, яка належить певним представникам вказаних онтологічних сутностей завжди і яка виражає їх суть, тим самим відрізняючи їх від інших представників зазначених категорій.

Теза (від грец. *thesis* – положення, твердження) – разом із аргументами і демонстрацією складає структуру доведення. **Т.** – твердження, істинність якого потрібно обґрунтувати.

Термін (лат. *terminus* – границя, межа, кінець) – слово або словосполучення природної чи штучної (напр., наукової) мови, що називає конкретний чи абстрактний об'єкт або групу об'єктів. Такі об'єкти називаються предметним значенням **Т.** Поняття про ці об'єкти називається смислом **Т.**

Тотожність – відношення між об'єктами, яке фіксує повний збіг їх властивостей або їх нерозрізненість стосовно якоїсь сукупності властивостей.

Традукція (лат. *traductio* – переміщення) – умовивід, у якому засновок і висновок є судженнями однакової загальності.

Транзитивність (лат. *transitus* – перехід) – властивість відношення між об'єктами, коли із наявності цього відношення між об'єктами *a* і *b* і між об'єктами *b* і *c* випливає його наявність і між об'єктами *a* і *c*.

Узагальнення (лат. *generalisatio*) – логічна операція, що полягає в переході від одиничного до загального, від загального певного рівня до загального більш вищого рівня.

Умовивід – процес виведення якогось судження з одного або кількох інших суджень.

Умовивід безпосередній – виведення висновку з одного засновку.

Умовне судження – термін (також: імплікативного судження) логіки традиційної, який використовується для позначення складного судження, побудованого за допомогою сполучника «якщо..., то...».

Умовний умовивід – умовивід, засновками якого є умовні судження.

Умовно-категоричний силігізм – силігізм, засновками якого є умовне і категоричне судження.

Фальсифікація (від. лат. *falsus* – хибний, *facio* – роблю) – процедура, що встановлює хибність теорії чи гіпотези в результаті перевірки їх наслідків. **Ф.** використовується як один із критеріїв науковості гіпотез і теорій.

Фігури силогізму – форми категоричного силогізму, які визначаються місцем середнього терміна в його засновках.

Форма мислення – спільна назва для суджень, понять і умовиводів. **Ф. м.** є відображеннями різних фрагментів реального світу. У них зафіксовані типові відношення між предметами, явищами, подіями й процесами зовнішнього світу. Правильність відображення перевіряється практичною діяльністю людей.

Формальна логіка – наука про структуру висловлювань, виводів і доведень. У своєму аналізі міркувань **Ф. л.** відволікається від їх змісту, звертаючи основну увагу на їх форму.

Часткове судження – судження, у якому щось стверджується або заперечується про частини об'єктів якогось класу.

Частковозаперечне судження – судження, яке одночасно є і частковим, і заперечним.

Частковоствердне судження – судження, яке одночасно є і частковим, і ствердним.

Чисто умовний силогізм – силогізм, у якому обидва засновки і висновок є умовними судженнями.

«Якщо..., то...» – сполучник, що зв'язує два висловлювання. Нове висловлювання є хибним тільки в тому випадку, якщо перше висловлювання істинне, а друге – хибне. У решті випадків нове висловлювання істинне. У символічній формі сполучник «якщо..., то...» позначається або знаком \rightarrow (див. *Імплікація*).

«Якщо і тільки якщо» – логічний сполучник, що зв'язує два висловлювання. Нове висловлювання істинне тоді, якщо обидва вихідні висловлювання істинні або обидва хибні. Цей сполучник позначається або знаком \Rightarrow , або знаком \sim (див. *Еквіваленція*).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жижченко В. П. Логіка: підручник. Дніпро: НТУ «ДП», 2019. 348 с.
2. Цалін С. Д. Логіка: хрестоматія (3-те вид., перероб. і доп.). Харків : Факт, 2010. 864 с.
3. Цалін С. Д., Невельська-Гордеєва О. П., Титова В. Д. Логіка: підручник. Харків : Право, 2005. 208 с.
4. Хоменко І. В. Логіка – юристам: підручник. К. : Юрінком Інтер, 2004. 224 с.
5. Цалін С. Д. Логічний словник-довідник (4-те вид., випр. і доп.). Харків : Факт, 2006. 400 с.
6. Щербина О. Логіка для юристів (2-ге вид.). К. : Юридична думка, 2007. 264 с.
7. Logic Inductive and Deductive. URL : <https://librarius.pro/book/logic-inductive-and-deductive>.
8. Служба BBC: Law in Action. URL: <https://www.bbc.co.uk/sounds/brand/b006tgy1>.

Навчальне видання

Жадяєв Денис Володимирович

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З ДИСЦИПЛІНИ «ЮРИДИЧНА ЛОГІКА»**

*для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 – «Право»
(бакалаврський рівень)*

Редактор, оригінал-макет, дизайн – *Є. В. Коваленко-Марченкова,
А. В. Самотуда*

Формат 60x84/16. Друк – цифровий.

Гарнітура – Times New Roman. Ум.-друк. арк. 2,22. Обл.-вид. арк. 2,38.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59

Свідоцтво про внесення до державного реєстру КВ № 6054 від 28.02.2018 р.